

ban, Dél-Franciaországban és az angol-normann területen. Európa különböző területein eltérő lehetőségeik voltak a társadalmi emelkedésre, noha sokszor maguk is lovagi fegyverzetben harcoltak. A fegyverhordozó (escudier) mellett dél-francia területen a *donzel* alkotta a lovag kíséretét, akit arisztokrata családja nevelésre és a lovagi gyakorlat megszerzésére küldött el otthonról.

Gadifer de La Salle lovag kalandos életútját *Maurice Keen* mutatja be. 1350 körül született, nevét a Nagy Sándor regényből választották, rettenthetetlen katona, de az irodalomban is jártas volt. Francia földön csinált karriert, az 1400-as évek elején VI. Károly „cour amoureux”-ének is tagja volt. Többször megfordult porosz földön a német lovagok szövetségeseiként, majd Rhodoszra, végül egy pápai keresztes bullát megszervezve a Kanári-szigeteket kísérte meg „gyarmatosítani”, amibe végül is belebukott.

A XVI. századi német lovagi tornakönyvek alapján *Henry Jackson* elemzi a virágkorán túljutott lovagi társadalmat és jellemző szerveződési formájukat: a tornatár-

saságokat. A társaságok meghatározó módon képviselték az osztályszolidaritást s szankcionálták azokat, akik rangon alul házasodtak, vagy tiltott polgári foglalatosságot űztek. Elemzéséből kiderül, hogy a lovagi szellem mennyire szorosan fonódott össze az egyes hercegségek politikai mechanizmusával, sőt I. Miksa császár udvari propagandájával is.

A kötet elegánsan megírt művelődéstörténeti tanulmánya a sakkot, mint a lovagi kultúra szerves részét mutatja be *Richard Eales* tollából. Az araboktól terjedő játék a XII. század végétől már hozzátartozott a lovagoktól elvárt viselkedés- és magatartáskódexhez. A sakk és a sakktábla a lovagi századok szépirodalmának is kedvelt motívumává vált, a kortársak maguk is a hierarchizált feudális társadalom tükrének tekintették. Közben képet kapunk a középkori sakk-szakirodalomról is.

A kötetet mértéktartóan válogatott illusztrációk teszik még hasznosabb olvasmánnyá.

Veszprémy László

DOBAI ANDRÁS

SOMOGY VÁRMEGYE POLITIKAI IGAZGATÁSA AZ ÖNKÉNYURALOM KORÁBAN

1849. I-1865. IX.

Somogyi Almanach, 50-51. sz.

(Kaposvár, 1989. 97 o.)

A neoabszolútizmus időszaka (1849-1867) történetírásunkban elég alkalmat teremtett az adott korszakot ismerő és feldolgozni igyekvő történészek nézeteinek összemérésére, vitázó hajlamaik kiélésére. Mégis, ezek a munkák, tanulmányok, előadások mintha mérsékeltebben foglalkoznának a birodalmi és az országos politika hátsó - de nem kevésbé megvilágításra szoruló - udvarának, a megyei, helyi önkormányzatok régiójának a nagypolitika kihívásaira adott válaszaival, megoldási kísérleteivel. A szerző, ezt felismerve s jó ütemérzékkel csatlakozva az ismét erősödő, egyre fontosabbá váló regionális történetírás áramlataihoz - amelyeknek egyik fő vonala az igen jelenetős Kanyar-féle kaposvári műhely -, Somogy vármegye említett időszakbeli vizsgálatára vállalkozott.

A feltehetően terjedelmi, időbeli s nem kevésbé pénzügyi meghatározottság Dobait is önkorlátozásra kényszerítette. Így csupán a közigazgatás egy szektorának, a politikai igazgatás somogyi szervezetének bemutatására szorítkozott. Az így született feszes, utalásokban bővelkedő s emiatt a laikus számára nehezebben olvasható tanulmány mégis sikeresen ötvözi a pontosságra, tényyszerűsége törekvő analízis stílust a marxista historiográfia által háttérbe szorított emberi tényezők meghatározó szerepének demonstrálásával. Az író nem hanyagolja el állításainak adatolását sem, szívesen nyúl az archontológia eszköztárához, a demográfiai-statisztikai módszerekhez, illetve szemléltető mellékletek közléséhez.

A szerző az I. fő fejezetben Windisch-Graetz magyarországi megbízásának idejét (1848. X. 16-1849. IV. 6.), mint az abszolutisztikus berendezkedés első kísérletét ismerteti, rövid weldeni utójátékkal. Windisch-Graetz intézkedései - ideiglenes császári biztosok a megyék élén, új tisztviselői kar kinevezése, illetve a tisztogatások - nem lehettek maradandóak a herceg ellenzéke, valamint a honvédseregek tavaszi előnyomulása folytán.

A II. fő fejezet részletesebben taglalja Somogy megye igazgatását a császári csapatok megszállása alatt (1849. I-IV.). Czindery László teljhatalmú császári biztos és tisztikara a birodalmi érdekek kiszolgálójaként vitte az ostromállapot szellemében a megye politikai ügyeit, Burits vezérőrnagy, császári katonai kerületi parancsnok közvetlen fennhatósága alatt. A tavaszi hadjárat nyomán, miután Czinderyék evakuálni kényszerültek, Noszlóy Gáspár - Kossuth megbízásából - mint somogyi kormánybiztos látott hozzá az élet újjászervezéséhez. Rövid működését (1849. V-VIII.), Andrassy Antal tanulmányára hivatkozva, Dobai nem tárgyalja.

A III. és egyben legnagyobb lélegzetű fejezet rávilágít a megye sorsára a világi fegyverletétel után, az ostromállapot éveiben. (1849. IX-1854. V.).

Az első alfejezet az új közigazgatási szervezet létrehozását taglalja általánosságban. Az uralkodó Haynaut már 1849. V. 30-án kinevezte a Magyarországon és Erdélyben levő császári seregek főparancsnokává és egyben e hadi- és ostromállapotban levő tartományokban a kormányzati hatalommal is felruházta. A polgári ügyek viteleire azonban a minisztertanács megbízottjaként Geringer Károlyt kapta maga mellé, mint teljhatalmú császári biztost.

Haynau 1849. VI. 15-én feloszlatta a Szögyény László volt alkancellár vezette, még Windisch-Graetz idején létrehozott ideiglenes polgári közigazgatást. Az újjászervezés a megtorlások és tisztogatások jegyében folyt. Haynau - módszerei miatt - egyre kényelmetlenebbé vált a birodalmi kormányzat számára, s már 1850 júniusában történő elmozdítása előtt Alexander Bach belügyminiszter látott hozzá a birodalom érdekeinek inkább megfelelő adminisztratív eszközök kidolgozásához. Az általa megalkotott „Magyarország ideiglenes közigazgatási rendezete...” és az ennek életbeléptetéséről szóló utasítás 1849. október 25-én került nyilvánosságra.

A birodalmi rendező elv érdekében Magyarországot öt katonai kerületre, ezen belül 13 polgári kerületre osztották. Egy katonai kerület a leválasztandó Szerb Vajdaság és Temesi Bánság területére esett. A katonai kerület élén kerületi parancsnok állt, míg a polgári ügyekkel a

neki alárendelt kerületi miniszteri biztos foglalkozott, elsősorban a belügyminisztérium hatáskörébe tartozó igazgatási feladatokat ellátva. Somogy megye a soproni katonai kerületen belül a pécsi, majd a tolnai polgári kerület egyik megyéje lett. A katonai kerület vezetője Alemann tábornok, a polgári ügyek biztosa pedig báró Hauer, Bach bizalmasa lett.

A katonai kerületeken belül funkcionáló három-öt megyét, illetve szabad kerületet összefogó polgári kerületek vezetője a kerületi főispán (Districtual Obergespann) volt, neki rendelték alá az egyes megyék ügyeit vezető megyefőnököket (Comitatsvorstand). A megyéket járásokra osztották fel, élükön - 1-1 segéd (Adjunkt) társaságában - járási biztosokkal. Közigazgatási tekintetben a községek álltak legalul.

A 2. alfejezet némi demográfiai-statisztikai kitekintés után rátér a vezető tisztviselők személy szerinti, emberi tényezőket sem figyelmen kívül hagyó tárgyalására. Fontos adalékokat kapunk a tisztviselői kar anyagi, közjogi, képzettségi viszonyairól, a sokszálú kötődésekről a megye hét járásában. Megismerjük - bár utalásokban - a tolnai polgári kerület élén a mecénás - „macchiavelista” realpolitikust Augusz Antalt; Czindery utódját, Németh Pétert, majd az öt követő, a Czinderyhez annak idején alispánként kötődő megyefőnököt, Tallián Jánost.

A szerző nem marad adós a megyei igazgatás többi alakjának, Kacs Kovics Ágost megyei titkárnak, Hochreiter Ambrus törvényszéki elnöknek és a többieknek vázlatos pályarajzával sem.

A 3. alfejezet rövid kitekintést ad a forradalom tárgyi emlékei ellen hozott intézkedésekről, míg a 4. alfejezetben a forradalomban részt vett személyek elleni megtorlásokról alkothatunk fogalmat.

Külön alfejezet foglalkozik Ferenc József somogyi, meglehetősen ellentmondásos látogatásával.

A 6. alfejezet a Vegyes intézkedések témakörben a megyét is érintő kormányzati változásokat taglalja. Geringer leváltása után, 1851 októberében, Albrecht főherceg lett Magyarország katonai és polgári helytartója, majd nem sokkal később, Tallián áthelyezésével, Hochreiter Ambrus a megyefőnök, s ez némi lazulást jelentett Somogy béklyóin.

Új alfejezetet szentel a szerző a pénzügyigazgatás kiépítésének mind országos, mind megyei viszonylatokban. Az ezzel kapcsolatos intézkedések a katasztrofális birodalmi deficit foltozására szolgáltak és nem a közjót mozdították elő. Kiemelkedő jelentőségű ebben a korszakban az új közbiztonsági szervezet kiépítése, ennek tárgyalására szánja Dobai a IV. fő fejezetet. Szól Czin-

derynek a biztonsági szervezettel kapcsolatos elképzeléséről (1849 elejéről) a magyar hagyományok alapján – falusi hadnagyk és pandúrok kettős szervezete –, amelyet a hadihelyzet megváltozása miatt nem vezettek be.

A szabadságharc bukása után a pandúrság felszámolásával a csendőrség intézményét hívták életre. Működését 1850 nyarán kezdte meg három csapatparancsnokságon belül hét szakasparancsnoksággal, ill. 28 csendőrőrssel. A megye helységeire rendkívül nagy terhet rótt az új szervezet elhelyezése, felszerelése, ennek ellenére a közbiztonság végesen romlott.

Az V. fő fejezet már egy új korszakot, a definitívum időszakát tárgyalja (1854. V–1859 IX.), első helyen az úrbéri rendezések somogyi taglalásával. Az 1848-as jobbagyfelszabadítás és az úrbéri terhek megszüntetésének hatásai a bukás után is erősen éltek, megnyilvánultak a parasztság hatalommal szembeni gazdasági ellenállásában is. A birtokviszonyok rendezetlensége miatt az úrbéri perek száma megsaporodott, így a hatalom által kiadott rendeletekben kellett az úrbéri terheknek az 1848:IX. tc. által nyitva hagyott kérdéseiről dönteni.

A növekvő válságjelek között szükségessé vált a közigazgatási adminisztráció 2. alfejezetben elemzett észszerősítése. A ostromállapotot felváltó definitívum intézkedett a magyarországi közigazgatás „végleges” formájáról. A megyei hatóságok hatásköre érdemben nem változott, így a hiányosságokat sem pótolhatta. Változás csupán a szolgabírói hivatalok területén történt – a közigazgatást a törvényhozással egyesítve létrehozták az ún. vegyes járási hivatalokat. Vegyes szolgabírói hivatalokat hat helyen állítottak fel Somogyban, amelyek 1854. V. 29-én kezdték működésüket. Az új megyefőnök, Hochreiter cs. kir. törvényszéki elnöki kinevezésével Szalay Nikodém lett.

A legfontosabb teendő mégis a megyei élet csíráinak, a községek helyzetének rendezése volt. Ezt is igyekeztek alávetni a Bach-féle közigazgatási rendszer németesítő törekvéseinek – ami felsőbb szinteken uralkodó elvvé vált a hivatalnoki kar kiválasztásában. A definitívum csak az abszolutista kormányzás agóniáját hosszabbította meg, előkészítve a terepet a viszonylag szabadabb létezésnek. Ezt az időszakot a VI. fő fejezet A vármegyei autonómia korszaka (1860. X. 20–1861. XI. 5.) címmel tárgyalja, első helyen az Októberi Diploma hatásainak elemzésével.

A Birodalom solferinói veresége, az itáliai válság, a bürokrácia hatalmának széttoreszése, a pénzügyi csőd a kormányzatot engedményekre kényszerítette. Albrecht főherceg menesztése után Benedek Lajos tábornagy lett Magyarország főkormányzója és főhadpa-

rancsnoka. Megszűnt a kerületi felosztás, tervbe vették a megyei önkormányzat és a megyegyűlések rendszerének helyreállítását is. A folyamatot a fellélegző megyék – így Somogy pezsgése is – segítették. Nem kis mértékben a magyar konzervatívok nyomására született meg az Októberi Diploma, amelyet megalkotói (főként Szécsen Antal) az udvar és a nemzet kiegyezésének tekintettek, s általa Magyarországnak megnyugtatót ígérték. Az uralkodó a törvényhozó és végrehajtó hatalom birtokosa maradt, ígérve az alkotmányos intézmények kontrolljának vállalását. Benedek távozása után visszaállt az 1848 előtti udvari kormányzások közül a magyar udvari kancellária és a Helytartótanács. A főispánok kinevezése is megtörtént a megyék élére – Somogyban Jankovich Lászlóra hárult ez a feladat.

A 2. alfejezet mélyebbre visz a megyei igazgatás élelésében, kitérve a megyei bizottság megalakulására és ténykedésére, a tisztújításokra. Ez utóbbi kérdésben a tolerancia elve érvényesült a korábban közszereplést vállalókkal szemben is. Felújították – a csendőrség fenntartása mellett – a pandúrság intézményét, pénzügyi téren az önállósodás felé tartottak, mutatván az új tisztikar függetlenedésre törekvését az országos hatóságoktól.

Míg sok megye nyíltan az 1848-as törvények alapjára helyezkedett, Somogy kiegyensúlyozó, békítő szerepre törekedett, a helyzet megoldását egy új országgyűléstől várta. Az általános, de nem zavartalan enyhülést az Októberi Diploma anakronizmusa, felemássága, a Februári Pátens, a Helytartótanács 19.193 sz. rendelete az adózás tárgyában, valamint a kormányzások és a megyei törvényhatóságok ellentéte törte meg. Ezen már az 1861. IV. 2-ára összehívott országgyűlés sem segíthetett, amelyet a császár végül augusztus 22-én feloszlattott. Ezt követte a megyei gyűlések betiltása, majd ennek folyományaként a többiek között november 6-án Jankovich és tisztikara is lemondott.

VII. A Schmerling – provizórium időszaka (1861. XI. 5–1865. XII. 10.). Az ismét felújuló kemény kéz politikája eredményeként Magyarországra, a „jogeljárás” elméletére hivatkozva, új kormányzati rendszert erőszakoltak. Schmerling államminiszter rendszerében bevették a katonai bíraskodást, felfüggesztették az alkotmányos jogokat, feloszlatták a törvényhatóságokat. Az uralkodó Pálffy Móricot nevezte ki királyi helytartóvá, a magyar udvari kancellária élére az aulikus Forgách Antal került.

Forgách leirata nyomán Somogyban, jórészt a Bach-korszakban szerepelt személyekkel, Mérey addigi első alispán vezetésével, 1861 decemberében választmány

alakult az ügyek vitelére. A tisztikar, érezvén a közhangulat antipátiáját, bátortalan és határozatlan volt, felülről állandó megerősítésre nyugtatásra szorult. A provizórium idején, a politikai-közigazgatási recesszió jegyében, a vármegyei tisztiszék végezte az igazgatási teendőket. A tisztiszéki ülések egyre jelentéktelenebbé silányodtak, mindenütt a kiválás hangulata érződött. Miközben a közbiztonság egyre romlott, a testület komoly ügyekben tehetetlenné vált, szinte csak kvázi-megyei hatóságként működött. Az egyetlen jelentős politikai esemény az volt, hogy 1865 tavaszán, többek között Mérey kérelmére, Somogy, Zala és Baranya megyékben megszüntették a katonai rögtönítélő bíróságokat. Előrelépésnek könyvelhető el, bár nem politikai téren, a távirtdálózat fejlesztése és a kaposvári gimnázium felépítése.

1865 nyarán a hatalom, belátva a patthelyzet tarthatatlanságát, s engedve a Deák-párt ésszerű javaslatainak, szükségesnek tartotta az eddigi kormányzati rendszer felszámolását.

Az elengedhetetlen személyi konzekvenciák levonásával - Majláth György kinevezése kancellárrá, Schmerling és kormánya helyett a Belcredi-kabinet posztta tétele - Ferenc József világossá tette, hogy a birodalom-

nak is inkább érdeke a biztonság, a működőképesség, mint az erőltetett centralizálás. A császár felfüggesztette a februári alkotmányt s 1865. december 10-re új országgyűlést hirdettek. A már elodázhatatlanul időszzerűvé vált áttöréssel 1865. november 30-tól Somogyban Mérey helyett ismét Jankovich lett a főispán. Az újonnan megválasztott tisztikar immár a megye akaratát képviselve indulhatott 1867 alapkövetételéhez.

Dobai András tanulmánya egy megye politikai életének vizsgálatával - pars pro toto - következtetni enged az egész általa tárgyalt korszak jellegzetességeire, tanulságaira. Mindezt gazdag jegyzet- és forrásapparátus egészíti ki, segítvén a később kutatni szándékozókat is, egyben megoldási javaslatot - szisztémát nyújtva a kutatói-feldolgozó munka terén. Olvasása bizonyos előtanulmányokat, felkészültséget is feltételez, s valószínű, hogy az írást kézbevevőket nem zökkenti ki két apró sajtóhiba az 52. és 65. oldalon (káplár helyett káplán, ill. Jankovich életdátumának elírása.)

Összegezve: Dobai erőteljes monográfiája hézagpótló, továbbgondolásra - folytatásra serkentő munka.

Lenkefi Ferenc

BEÖTHY-ZS. LÁSZLÓ

„NINCS SZEBB, MINT A HUSZÁR!”

(A szerző kiadása, Miskolc, 1988, 141 o.)

Az első világháború még élő kevés egykori résztvevője bizonyára a közvéleménynél elevebben emlékezetebe idézte a hetven esztendővel ezelőtti eseményeket az újabb kerek évfordulón. Közülük az aggastyán Beöthy-Zs. László vállalkozott arra, hogy lírai hangú visszaemlékezést nyújtson át a késői utókornak arról, amit egykor, ifjú tisztként, át kellett élnie. A hadfejlesztés által meghaladott csapatnem, a huszárság egyik utolsó képviselőjeként papírra vetett írása egyúttal „huszársírató”, hiszen az aknavetők ellen rohamra vezényelt, majd lövészárkba kényszerített és az állásháborúban a más fegyver- és csapatnembeliekhez hasonlóan értelmetlenül szenvedő és pusztuló bajtársainak kíván emléket állítani írásával.

A visszaemlékezés azzal a képpel indul, amikor a huszárkadét már csukaszürkében, de még prémes mentében, 1915. június 3-án Debrecenből a virággal borított utcákon, virágkoszorúval ékesítve, pattogó katonazene hangjai mellett, Hydra nevű lován, 2. honvéd huszárezredbeli bajtársaival megindult a frontra.

Az indulás pillanatában azután megállítja az események folytatását a szerző. Az emlékek katonai pályájának első, békés időszakából tudunk elő, és visszaidézi hazai huszárelétének mindennapjait. Eközben elidőzik egyes bajtársai, előjárói alakjánál, megörökíti emléküket, akár híres emberekké váltak később, akár elfelejtetten eltávoztak ebből az árnyékvilágból.